

Шляга О.В., к.е.н., доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Степанчук О.І.
Запорізька державна інженерна академія
cvetok91@mail.ru

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Шляга О.В., Степанчук О.І. Аналіз підходів до оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства. У статті проаналізовано методики та підходи, які використовуються для визначення рівня економічної безпеки підприємства. За результатами дослідження визначено, що якість функціонування системи управління економічною безпекою підприємства залежить від впровадження ефективної системи моніторингу, яка дозволила б отримувати оперативну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Шляга О.В., Степанчук Е.И. Анализ подходов к оценке уровня экономической безопасности промышленного предприятия. В статье проанализированы методики и подходы, используемые для определения уровня экономической безопасности предприятия. По результатам исследования установлено, что качество функционирования системы управления экономической безопасностью предприятия зависит от внедрения эффективной системы мониторинга, которая позволила бы получать оперативную информацию для принятия управленческих решений.

Shliaga O., Stepanchuk O. Analysis of the approaches to assessing the level of economic security of industrial enterprise. In the article the methods and approaches used to determine the level of economic security are analyzed. According to a study found that the quality of the management system of economic security depends on the implementation of the effective monitoring system, which would allow receiving the operational information for making management decision.

Постановка проблеми. Кризові умови розвитку економіки, зростання кількості збиткових підприємств, високий рівень банкрутства й інші несприятливі економічні фактори спонукають до пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення їх стабільного функціонування. Одним з таких напрямів є забезпечення економічної безпеки підприємства. Шляхи забезпечення економічної безпеки підприємств мають багато особливостей, тому останнім часом ця проблема виділилася в окремий напрямок досліджень.

Важливою передумовою досягнення нормативного рівня економічної безпеки підприємства є правильне розуміння змісту зазначеної категорії та чинників, що впливають на її рівень, а також наявність адекватної методології її оцінки. Втім, як розуміння сутності, так і методи оцінки економічної безпеки підприємства різними науковцями суттєво різняться. Потребують додаткового

дослідження підходи до оцінки рівня економічної безпеки з урахуванням сучасних умов функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окреслена проблема не є новою для економічної науки: сьогодні розроблено низку методичних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств у цілому та її складових зокрема. Серед вітчизняних науковців, які займалися розробкою нових та адаптацією існуючих методик оцінювання економічної безпеки вітчизняних підприємств слід відзначити І. Бланка, Ф. Бутинця, А. Бутка, К. Горячеву, Н. Грицюк, Л. Донець, К. Ізмайлову, М. Коробова, Є. Мниха, В. Сопка, О. Терещенка, С. Шкарабана. Істотний внесок у розвиток та удосконалення методики аналізу економічної безпеки зробили також зарубіжні фахівці: М. Баканов, С. Барнгольц, О. Єфімова, В. Ковальов, М. Метьюс, Д. Міддлтон, С. Дж. Браун, Р. Папехін, А. Томпсон, А. Шеремет та ін.

Однак, незважаючи на існування багатьох досліджень, низка аспектів стосовно проблеми оцінки рівня економічної безпеки залишається недостатньо вивченою. Цим обумовлюється актуальність аналізу найбільш поширених методик оцінки рівня економічної безпеки для ефективного їх застосування в практичній роботі вітчизняних підприємств.

Метою статті є аналіз підходів та узагальнення методичного інструментарію дослідження і оцінки рівня економічної безпеки промислового підприємства та виявлення особливостей його практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел дозволив виявити певну кількість методик та підходів до визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Найпоширенішими і найбільш застосовуваними на практиці серед них можна вважати: індикативний, економіко-математичний, ресурсно-функціональний та прибутково-інвестиційний.

Індикативний підхід передбачає здійснення узагальнюючої оцінки економічної безпеки суб'єктів господарювання на підставі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень індикаторів.

Цей підхід пропонують застосовувати більшість вчених, серед яких О. Ареф'єва, М. Бенедиктов, І. Бланк, І. Булеєв, Н. Брюховецька та ін.

Згідно з таким підходом індикаторами рівня безпеки суб'єктів господарювання можуть виступати нормовані значення показників, розраховані на базі нормативних (граничних) значень вихідних показників [1, с. 138-139; 2, с. 11-12; 3, с. 234-237]. При цьому нормування проводяться відносно мінімального або максимального значення показника (залежно від методичного підходу): для показника типу «мінімум» значення дорівнює «1», для показника типу «максимум» – «-1»).

Основними недоліками таких підходів є значна кількість індикаторів та складність визначення граничних значень, а також не врахування змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

У цілому ж ідея групування індикаторів полягає в поділі вихідної сукупності індикаторів на три ключові групи (кризову, передкризову, благополучну) залежно від прояву загроз економічної безпеки для подальшого їх аналізу та вироблення відповідних управлінських рішень.

Економіко-математичний підхід для оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання передбачає використання такої функціональної залежності [4, с. 251-263; 5, с. 110-112; 6, с. 185-189; 7, с. 177-186]:

$$P_{\text{ФЕБ}} = a_1 \cdot J(x_1) + a_2 \cdot J(x_2) + \dots + a_i \cdot J(x_n), \quad (1)$$

де $x_1, x_2, \dots, x_n$ – показники діяльності суб'єктів господарювання; $J(x_1), J(x_2), \dots, J(x_n)$ – локальні функції залежності рівня фінансово - економічної безпеки від відповідних показників діяльності суб'єктів господарювання; $a_1, a_2, \dots, a_i$ – коефіцієнти, що відображають значущість кожного показника для забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Доцільність застосування такого підходу зумовлена його здатністю виявити основні прямі (зворотні) та лінійні (нелінійні) взаємозв'язки між різними факторами, які визначають напрями і можливості зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємств. До того ж на основі економіко-математичного підходу можуть бути сформовані різні сценарії розвитку підприємства за умови зміни того чи іншого фактора, що є важливим при обґрунтуванні вибору фінансово-економічної стратегії розвитку підприємства.

Недоліком цього підходу є складність розрахунків та неврахування специфіки функціонування підприємства.

Взагалі, характерним недоліком більшості методичних підходів, які передбачають застосування моделювання процесів фінансово-економічної безпеки підприємства, є те, що прогнозування зазначених процесів здійснюється на основі ретроспективного аналізу та лінійної проекції рядів динаміки окремих факторів.

Представники *ресурсно-функціонального підходу* [8, с. 69; 9, с. 99-101; 10, с. 12-16] пропонують визначити рівень фінансово-економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів суб'єктів господарювання за кожною функціональною складовою:

$$\Phi_{\text{ЕБ}} = \sum_{i=1}^n k_i \cdot d_i, \quad (2)$$

де k_i – значення часткових функціональних критеріїв фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання; d_i – питома вага значущості функціональних складових фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання; n – кількість функціональних складових фінансово-економічної безпеки.

Вважаємо за потрібне зазначити, що застосування лише ресурсного підходу до оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства в сучасних умовах є необґрунтованим, оскільки власне безпека трактується як здатність (спроможність) підприємства протистояти загрозам та забезпечувати його розвиток у майбутніх періодах.

Недоліком даного підходу також є складність визначення індикаторів та їх граничних значень за усіма функціональними складовими.

Ще одним підходом, який врахував всі зазначені недоліки та удосконалив ресурсно-функціональний підхід, є система моніторингу, запропонована А. Штангретом. Даний підхід складається з таких етапів:

1) визначення критеріїв оцінки рівня безпеки шляхом виділення її чотирьох рівнів: «максимальний» – рівень безпеки є найвищим; «нормальний» – рівень безпеки відповідає середньогалузевому рівню або теоретично виправданому значенню для підприємств певного виду діяльності; «мінімальний» – вказує на зниження рівня безпеки; «критичний» – відповідає стану підприємства, коли рівень небезпеки є критично високим;

2) визначення переліку ключових для підприємств потенціалів економічної безпеки та їх питомої ваги у загальній сукупності;

3) розроблення загальної моделі оцінювання рівня економічної безпеки, виходячи з результатів попередніх етапів.

Прибутково-інвестиційний підхід, запропонований Г. Козаченко [1, с. 127-128], В. Пономарьовим та О. Ляшенком, полягає у тому, що для оцінки рівня економічної безпеки підприємства потрібно порівняти обсяг інвестицій підприємства, які проведені переважно за рахунок реінвестованого прибутку, з обсягом інвестиційних коштів, необхідних для забезпечення ЕБП. При цьому рівень економічної безпеки підприємства визначається за формулою:

$$P_{ЕБП} = \frac{BI^t}{I_{ЕБ}}, \quad (3)$$

де BI^t – бруто-інвестиції підприємства в t -ому році; $I_{ЕБ}$ – інвестиції в t -ому році, необхідні для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Недоліком цього методу є те, що за рахунок визначення величини та динаміки інвестицій не можна повною мірою охарактеризувати рівень економічної безпеки.

Аналіз окреслених підходів до оцінки рівня економічної безпеки дозволяють робити висновок, що суть основного завдання аналізу та оцінки на полягає в процедурі проведення таких розрахунків, котрі навіть у разі їх неповної адекватності уможливлювали б отримання достатньо надійних результатів, на які можна спиратися за вибору господарської альтернативи.

Крім цього, як наголошує О.С. Іванілов, механізм створення економічної безпеки має базуватися на внутрішньо-системних характеристиках підприємства, тобто сама соціально-економічна система має включати «вбудовані» механізми запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам [11, с. 657].

Карпунь І.Н. відзначає, що найбільш високою гарантією безпеки діяльності підприємства є надійний ринок збуту продукції, її конкурентоспроможність і надійність, стабільність споживчої продукції, доступні ціни на товари, що в сукупності сприяє довготерміновим угодам на поставку продукції на взаємовигідних умовах та забезпечує стабільність функціонування підприємства.

Отже, система управління на підприємстві повинна перебувати у стані постійного очікування сигналів загрози з боку зовнішнього та внутрішнього середовищ та адекватного реагування на них. Саме тому необхідна системна методика діагностики економічної безпеки підприємства. Комплекс заходів, спрямованих на протидію загрозам і підвищення рівня економічної безпеки підприємства включає [12, с. 293]:

- формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування);
- прогнозування та планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- стратегічне та тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства;
- здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки;
- узагальнююче оцінювання досягнутого рівня економічної безпеки.

Здійснення зазначених заходів у комплексі може забезпечити відповідний рівень економічної безпеки підприємства.

Висновки і пропозиції. Для промислових підприємств оцінка економічної безпеки є важливою, оскільки їх активно задіяний потенціал є визначальним чинником антикризового розвитку, гарантом економічного зростання і підтримки економічної незалежності та безпеки країни. Саме для недопущення кризового стану виробничо-економічних систем у промисловості слід сформулювати відповідну їй адекватну реальним соціально-економічним процесам систему економічної безпеки, яка породжує здатність промислового виробництва до функціонування в умовах підвищеного ризику та загроз.

Узагальнюючи проведені теоретичні дослідження підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства доцільно наголосити, що всі охарактеризовані підходи мають ряд суттєвих недоліків і не передбачають створення системи моніторингу, яка б систематично надавала інформацію про рівень поточної безпеки, а також не враховують специфіку функціонування підприємств певного виду діяльності.

Більшість загальноприйнятих показників характеризують або ймовірність настання негативних подій, пов'язаних з ризиками діяльності підприємства, або рівень збитків, що можуть виникнути в результаті цих подій. Проте саме рівень економічної безпеки доцільно визначати шляхом зіставлення економічних результатів діяльності підприємства з їх еталонним рівнем, який може бути досягнутий при відсутності всіх загроз.

Список літератури:

1. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
2. Папехин Р.С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятий / Р.С. Папехин : автореф. дис. на соискание учен. степени канд.

экон. наук ; Волгоградский государственный университет. – Волгоград : Изд-во ВГУ, 2007. – 16 с.

3. Підхомний О.М. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О.М. Підхомний, Л.С. Яструбецька // Економічні науки : зб. наук. праць. – Сер. Облік і фінанси. – 2007. – Вип. 23. – С. 234–237.

4. Мойсеєнко І.П. Економетричний аналіз стану економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мойсеєнко, М.Я. Демчишин ; голов. ред. Р.І. Тринько // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Сер. Економічна. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 251–263.

5. Ареф'єв В.О. Моделювання управлінських впливів щодо формування системи фінансової безпеки підприємств / В.О. Ареф'єв // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 110–112.

6. Чаговець Л.О. Модель оцінки рівня фінансової складової економічної безпеки підприємства / Л.О. Чаговець // Математичні моделі та інформаційні технології в сучасній економіці : монографія ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 246 с.

7. Чаговець Л.О. Застосування апарату нечіткої логіки для оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Л.О. Чаговець // Сучасні та перспективні методи і моделі управління в економіці : монографія : у 2 ч. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – Ч. 1. – С. 177–186.

8. Грицюк Н.А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н.А. Грицюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 31–35.

9. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98–103.

10. Хомяченкова Н.А. Механизм интегральной оценки устойчивости развития промышленных предприятий : автореф. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Н.А. Хомяченкова ; Моск. гос. ин-т электрон. техники (техн. ун-т). – М., 2011. – 21 с.

11. Іванілов О.С. Економіка підприємства : підруч. / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

12. Косянчук Т.Ф. Економічна діагностика : навч. посібник / за заг. ред. Т.Ф. Косянчук. – Львів : Новий Світ - 2000, 2007. – 452 с.

Ключові слова: методичні підходи, оцінка, рівень економічної безпеки, промислове підприємство, ризики.

Ключевые слова: методические подходы, оценка, уровень экономической безопасности, промышленное предприятие, риски.

Keywords: methodological approaches, assessing, the level of economic safety, industrial enterprise, risks.

Надійшла до редакції 09.09.2014 р.

Рецензент: к.е.н., доцент Єлець О.П.